

ZAWSZE PRAGNĄŁEM WASZEGO DOBRA”.
BISKUP MARIAN LEON FULMAN
JAKO SPOŁECZNIK ORAZ PROPAGATOR
INTEGRACJI ŚRODOWISKA ORGANISTÓW
W DIECEZJI LUBELSKIEJ*

Grzegorz Misiura

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

Streszczenie. W niniejszym artykule przedstawione zostaną relacje w latach 1918-1945 między bpem Marianem Leonem Fulmanem a organistami z terenu diecezji lubelskiej. Był to czas odradzania się tego środowiska w niepodległej Polsce. Żeby zrozumieć otwartą postawę biskupa, należy zwrócić uwagę na jego wcześniejszą działalność społeczną, o czym traktuje pierwsza część artykułu. W drugiej części ukazane będą działania biskupa na rzecz organistów. Istotne wydaje się zaprezentowanie tworzącej się wtedy organizacji organistów oraz ciała kurialnego, a także ich najważniejszych przedstawicieli w środowisku diecezjalnym.

Słowa kluczowe: bp Marian Leon Fulman; organiści; diecezja lubelska; Kolegium Organistów; Komisja do Spraw Organistowskich.

Cytat zawarty w tytule pochodzi z pisma, które przesłał biskup lubelski do prezesa Kolegium Polskich Organistów-Chórmistrzów Okręgu Lubelskiego Piotra Podobińskiego (1885-1962), ze swojego miejsca internowania w Nowym Sączu, dziękując za otrzymane życzenia imieninowe. Całość brzmiała następująco:

Szanowny Panie! Dziękuję jemu i jego kolegom za życzenia imieninowe. Zawsze pragnąłem waszego dobra i cieszyłem się z każdego postępu w waszym zawodzie. Niech Wam

* Artykuł stanowi rozszerzoną wersję wystąpienia wygłoszonego podczas Ogólnopolskiej Studencko-Doktoranckiej Konferencji Naukowej pt. *Chrześcijaństwo w Polsce*, mającej miejsce w dniach 6-7 IV 2016 roku w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim Jana Pawła II w Lublinie.

Bóg błogosławi! Pozdrawiam was serdecznie i błogosławię waszym rodzinom! Nowy Sącz
10 IV 1943 (-) + M. Fulman Bp.¹

List ten pokazuje, że biskup lubelski dbał o rozwój zawodowy organistów w swojej diecezji. Cieszył się każdym przejawem ich aktywności i żywo się tym interesował. Wynikało to z osobistych cech charakteru lubelskiego pasterza, a także jego wcześniejszej działalności społecznej. Dlatego też, zanim zostaną przedstawione jego kontakty z organistami, najpierw należy zaprezentować jego pracę na niwie społecznej jako zwykłego kapłana, która kształtowała jego zainteresowania i zaowocowała w późniejszej działalności biskupiej, a następnie działalność społeczną biskupa w diecezji lubelskiej. Źródłami do tej części artykułu były przede wszystkim istniejące opracowania dotyczące bpa Fulmana. Druga część artykułu traktuje o stosunku biskupa do organistów w podległej mu diecezji. Materiały do tej części czerpano głównie ze źródeł archiwalnych, znajdujących się w Archiwum Archidiecezjalnym Lubelskim oraz periodyku pod nazwą „Kronika Muzyczna Organistów Diecezji Lubelskiej” – pisma branżowego lubelskich muzyków, wydawanego w latach 1925-1949.

1. SYLWETKA KS. MARIANA LEONA FULMANA

Przyszły pasterz lubelski urodził się 27 III 1866 roku w Starym Mieście koło Konina w ówczesnej diecezji kujawsko-kaliskiej jako syn przemysłowca Jana i Teodozji z Kroplewskich. W Kaliszu ukończył gimnazjum filologiczne, po czym w latach 1882-1886 studiował w seminarium duchownym we Włocławku. W latach 1886-1890 studiował dodatkowo teologię dogmatyczną w Akademii Duchownej w Petersburgu, którą ukończył z tytułem magistra teologii. 13 V 1889 roku przyjął we Włocławku święcenia kapłańskie z rąk bpa Aleksandra Bereśniewicza. W latach 1890-1895 wykładał teologię dogmatyczną i liturgikę w miejscowym seminarium duchownym oraz był mistrzem ceremonii katedralnych. Równocześnie w latach 1890-1892 pełnił funkcję prefekta w Gimnazjum Realnym, ale za swą działalność został pozbawiony prawa nauczania. Oświadczył bowiem, że nauczyciele i młodzież nie mogą uczestniczyć w prawosławnym nabożeństwie

¹ Archiwum Archidiecezjalne Lubelskie (dalej cyt. AAL), Korespondencja Diecezjalnej Komisji d/s Organistowskich w Lublinie 1942-1944, sygn. Dz IV 3160, *Kartka pocztowa od bpa M. L. Fulmana do P. Podobińskiego*, Nowy Sącz, 10 IV 1943 roku, k. 4-4v.

dziękczynnym za ocalenie cara Aleksandra III i jego rodziny z katastrofy kolejowej w dniu 19 października 1891 roku².

Na początku 1893 roku ks. Fulman został administratorem parafii Spicymierz, jednak już trzy miesiące później pod naciskiem władz musiał opuścić parafię i oddać się pod nadzór policji we Włocławku. Podczas rewizji w kieleckim seminarium znaleziono wówczas listę członków Związku Kapłanów Absolwentów Akademii Petersburskiej, na której było jego nazwisko. W maju 1894 roku w jego domu dokonano rewizji, po czym w styczniu następnego roku osadzono go w więzieniu na Pawiaku w Warszawie i skazano na pięć lat zsyłki do Niżnego Nowogrodu. Jednak wskutek amnestii po koronacji cara Mikołaja II rok później został stamtąd zwolniony. Na wygnaniu prowadził duszpasterstwo wśród rodaków wyznania katolickiego, a także wśród prawosławnych³. W sierpniu 1896 roku powrócił do Królestwa Polskiego, ale władze nadal się nim interesowały. Nie mogąc z tego powodu otrzymać poważniejszego stanowiska, 27 I 1897 roku został mianowany wikariuszem w Brudzewie, a latem tego roku rektorem kościoła pobernardyńskiego w Piotrkowie Trybunalskim. Od lutego 1899 do końca listopada 1901 roku był proboszczem w Lubieniu, potem w latach 1901-1903 w Kowalu (usunięty za uroczyste powitanie pielgrzymki wracającej z Częstochowy), a w latach 1903-1907 w Rozprzy. Z jego inicjatywy i poparcia założono w tej ostatniej miejscowości Ochotniczą Straż Pożarną, Kółko Rolnicze, Kasę Pożyczkowo-Kredytową i Stowarzyszenie Spożywcze. W 1907 roku, kiedy polityka zaborcza uległa złagodzeniu, ks. Fulman został proboszczem parafii św. Zygmunta w Częstochowie. Rozpoczął tam budowę nowego kościoła pw. Świętej Rodziny, który obecnie pełni funkcję archikatedry. W Częstochowie zastał go wybuch I wojny światowej, podczas której prowadził działalność charytatywną, także dla okolicznych Żydów. Za tę pracę dostał później list z podziękowaniem od całej gminy⁴. Cały czas cieszył się zaufaniem ordynariusza, bpa Stanisława

² Z. GOLIŃSKI, *Fulman Marian Leon*, PSB, t. VII, red. K. Lepszy i in., Kraków 1948-1958, s. 181-182; E. WALEWANDER, *Fulman Marian Leon*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. V, red. L. Bieńkowski i in., Lublin 1989, kol. 757-758; TENŻE, *Biskup Marian Leon Fulman (1866-1945) – życie i dzieło*, w: *Biskup lubelski Marian Leon Fulman. Pedagog trudnych lat*, red. E. Walewander, Lublin 2010, s. 123-124; J. SKARBK, *Fulman Marian Leon*, w: *Słownik biograficzny miasta Lublina*, red. T. Radzik, J. Skarbek, A.A. Witusik, Lublin 1993, s. 88-89; F. STOPNIAK, *Fulman Marian Leon*, w: *Słownik biograficzny katolicyzmu społecznego w Polsce A-J*, red. R. Bender i in., Lublin 1994, s. 135-136.

³ Z. GOLIŃSKI, *Fulman Marian Leon*, s. 182; E. WALEWANDER, *Fulman Marian Leon*, kol. 758; TENŻE, *Biskup Marian Leon Fulman*, s. 124.

⁴ Z. GOLIŃSKI, *Fulman Marian Leon*, s. 182; E. WALEWANDER, *Biskup Marian Leon Fulman*, s. 125; F. STOPNIAK, *Fulman Marian Leon*, s. 136; S. WILK, *Episkopat Kościoła katolickiego w Polsce w latach 1918-1939*, Warszawa 1992, s. 394.

Zdzitowieckiego, czego wymownym dowodem był udział wraz z nim – w charakterze konsultora – w konferencji biskupów Królestwa Polskiego, która odbyła się 27 VII 1918 roku w Warszawie⁵.

2. KAPŁAŃSKA I BISKUPIA DZIAŁALNOŚĆ SPOŁECZNA

W swoim posługiwaniu ks. Fulman stosował nowoczesne metody duszpasterskie, angażując się także w działalność społeczno-narodową⁶. Był założycielem czasopisma „Wiadomości Pasterskie”, wychodzącego w Piotrkowie Trybunalskim, które redagował w latach 1905-1907. Założył także „Kronikę Diecezji Kujawsko-Kaliskiej”, wychodzącą od 1907 roku. Swoje liczne artykuły zamieszczał w „Przeglądzie Katolickim” oraz „Ateneum Kapłańskim”. Poruszał w nich problematykę społeczno-duszpasterską, pisał o pracowitości duchowieństwa oraz jego kontaktach z wiernymi. Był także autorem haseł w *Encyklopedii kościelnej* M. Nowodworskiego⁷.

W tym czasie na łamach wspomnianych pism wypowiadał się także na tematy związane z ciężką sytuacją prawną i materialną organistów na ziemiach polskich. Nazwał je „wielką bolączką na organizmie kościelnym”. Miał na myśli otrzymywanie wyłącznie danin od wiernych jako zapłaty za pracę, a także niepewność utrzymania posady, np. w przypadku zmiany rządcy kościoła⁸. W dyskusji, jaka wówczas rozgorzała na temat, czy uznać chorał gregoriański w wersji medycejskiej czy piotrkowskiej, opowiedział się za tym pierwszym. Napisał na ten temat artykuł pt. *W sprawie rytuału rzymskiego a piotrkowskiego*, opublikowany

⁵ R. PREJS, *Administracja diecezjalna w Królestwie Polskim 1864-1918. Studium prozopograficzne*, Lublin 2012, tab. 44, s. 248.

⁶ Był działaczem Ligi Narodowej, choć formalnie do niej nie należał. W 1906 roku został posłem do I Dumy Państwowej z ramienia Narodowej Demokracji, reprezentując przez rok gubernię piotrkowską. Publikował także teksty w piśmie „Dla swoich”, wydawanym przez Ligę w latach 1903-1904. R. BENDER, *Chrześcijańska myśl i działalność społeczna w zaborze rosyjskim w latach 1865-1918*, w: *Historia katolicyzmu społecznego w Polsce 1832-1939*, red. Cz. Strzeszewski, R. Bender, K. Turowski, Warszawa 1981, s. 211, 248-249; S. GAJEWSKI, *Spółeczna działalność duchowieństwa w Królestwie Polskim 1905-1914*, Lublin 1990, s. 28, 58, 64; J. SKARBK, *Fulman Marian Leon*, s. 88; F. STOPNIAK, *Fulman Marian Leon*, s. 136; M. RYBA, *Stosunki państwo-Kościół w województwie lubelskim 1918-1939*, Lublin 2016, s. 13-14.

⁷ Z. GOLINSKI, *Fulman Marian Leon*, s. 182; R. BENDER, *Chrześcijańska myśl*, s. 239; E. WALEWANDER, *Fulman Marian Leon*, kol. 758; TENŻE, *Biskup Marian Leon Fulman*, s. 125, 129; F. STOPNIAK, *Fulman Marian Leon*, s. 136.

⁸ S. GAJEWSKI, *Związek zawodowy organistów w Królestwie Polskim*, „Roczniki Humanistyczne” 31(1983), z. 2, s. 213-214.

w „Przeglądzie Katolickim”. Oponował mu na łamach tego samego pisma ks. Aleksander Kakowski, późniejszy kardynał i arcybiskup warszawski. Trzeba przyznać, że diecezja kujawsko-kaliska wysuwała się na czoło polskich diecezji w sprawie odnowy muzyki kościelnej. Wykładowcą tego przedmiotu w seminarium duchownym we Włocławku był bowiem ks. Leon Moczyński, absolwent kursu muzycznego w Ratyzbonie (jednym z ważniejszych ośrodków odnowy muzyki kościelnej), nie dziwi więc, że zwracał on uwagę przyszłych księży na sprawy muzyki kościelnej i jej wykonawców⁹. Ponadto w 1908 roku ks. Fulman był również członkiem wspierającym istniejące wówczas Stowarzyszenie Organistów im. św. Stanisława Biskupa w Królestwie Polskim¹⁰. Należy więc zauważyć, że ks. Fulman już wówczas brał czynny udział w sprawach rozwoju muzyki kościelnej oraz samych organistów. Zdobyte doświadczenie pozwoliło mu później niejednokrotnie stawać w ich obronie w diecezji lubelskiej. Warto też podkreślić, że już jako biskup M.L. Fulman w latach 1922-1938 był członkiem Komisji Liturgicznej Episkopatu Polski, której zadaniem było m.in. zatwierdzanie śpiewników i ujednolicenie pieśni kościelnych¹¹. Pokazuje to dalsze zaangażowanie w sprawy związane z muzyką kościelną i organistami.

12 XII 1905 roku ks. Fulman przewodniczył w Warszawie zjazdowi koła księży pod patronatem Ligi Narodowej, gdzie po raz pierwszy na ziemiach polskich poruszano w takim gronie tematy społeczno-narodowe. Wygłosił na nim referat o potrzebie reformy wychowania księży w kierunku kształtowania ich postaw patriotyczno-obywatelskich. W prasie zjazd ten nazwano dosadnie „zebraniem ks. Fulmana”, pokazując, kto miał na nim najwięcej do powiedzenia. Kapłan ten popierał również Stowarzyszenie Robotników Chrześcijańskich i w styczniu 1907 roku uczestniczył w jego drugim zjeździe. W tym samym roku, 30 sierpnia, na zjeździe księży patronów tego ugrupowania w Warszawie został wybrany wiceprezesem koła SRCh. Był też przewodniczącym Komisji do spraw społecznych diecezji kujawsko-kaliskiej. Jej skład ustalano w drodze wyborów, a nie w drodze nominacji biskupiej, jak w innych takich komisjach w diecezjach Królestwa. Podkreślić też należy, że ks. Fulman wyróżniał się tym, że jako jedyny spośród przewodniczących tych komisji był urzędującym proboszczem, wówczas w Rozprze. Znał więc aktualne potrzeby duszpasterskie, co niewątpliwie wpłynęło pozytywnie na działania samej organizacji. Ksiądz Fulman brał też udział w powo-

⁹ R. PREJS, *Administracja diecezjalna*, s. 290.

¹⁰ Wykaz pieniędzy wniesionych przez członków Stowarzyszenia i prenumeratorów „Śpiewu Kościelnego” od czasu istnienia Stowarzyszenia do dnia 1 lipca 1908 roku włącznie, „Śpiew Kościelny” 14(1908), nr 13-14, s. 263.

¹¹ S. WILK, *Episkopat*, s. 85-86.

łaniu Polskiej Macierzy Szkolnej na swoim terenie. Stworzył w guberni piotrkowskiej Towarzystwo Opieki Szkolnej i sam do niego należał. Działał też w latach 1908-1913 w Towarzystwie Rolniczym Kujawskim w Częstochowie. Dzięki tak szeroko zakrojonej pracy społecznej zdobył sobie uznanie w całym Królestwie Polskim¹².

Niedługo po lipcowej konferencji biskupów (w której brał udział jako konsultor), 24 IX 1918 roku, ks. Marian Leon Fulman został mianowany przez papieża Benedykta XV biskupem lubelskim. 17 listopada w Warszawie abp Aleksander Kakowski udzielił mu święceń biskupich, a 1 grudnia odbył się jego ingres do katedry lubelskiej. Był on pierwszym biskupem konsekrowanym w wolnej Polsce¹³. W chwili objęcia diecezji lubelskiej miał już duże doświadczenie jako działacz społeczny i był otwarty na wszelkie tego typu inicjatywy. Dlatego na początku swojej posługi biskupiej zajął się pracą społeczną, która była kontynuacją poprzedniej, tyle że na innym terenie i w innym charakterze – jako rządca diecezji lubelskiej posiadał ostateczną władzę decyzyjną. Przyczynił się do powstania Uniwersytetu Lubelskiego (od 1928 roku Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, a od 2005 – Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II) – 8 XII 1918 roku, a więc tydzień po ingresie, udostępnił w seminarium duchownym salę na inaugurację pierwszego roku akademickiego, a następnie na prowadzenie tam zajęć dydaktycznych do czasu otrzymania oddzielnej siedziby, czyli na trzy lata. Został też jego pierwszym delegatem (od 1928 roku zwanym kanclerzem, a od 1933 Wielkim Kanclerzem)¹⁴. Założył wychodzące od 1919 roku diecezjalne czasopismo „Wiadomości Diecezjalne Lubelskie”. Wypowiadał się tam m.in. na tematy praktykowania miłości bliźniego, sytuacji robotników w duchu encykliki *Rerum novarum*, niesprawiedliwych krzywd socjalnych oraz pijaństwa jako problemu moralno-społecznego¹⁵. W 1928 roku przeprowadził I synod diecezjalny, w 1934 I Kongres Eucharystyczny w Chełmie, a w 1937 roku Kongres Młodzieży Katolickiej w Lublinie. Powołał do istnienia w 1938 roku Instytut Wyższej Kul-

¹² R. BENDER, *Chrześcijańska myśl*, s. 216-217, 225; S. GAJEWSKI, *Spoleczna działalność*, s. 41-42, 137, 147, 151, 158-159, 162-163, 211; F. STOPNIAK, *Fulman Marian Leon*, s. 136.

¹³ Warto zaznaczyć, że nazwisko ks. M.L. Fulmana już w 1906 roku znalazło się na liście kandydatów na biskupa pomocniczego diecezji kujawsko-kaliskiej, jednak wówczas odstąpiono od tej kandydatury, a wkrótce został on mianowany proboszczem w Częstochowie. R. PREJS, *Administracja diecezjalna*, Lublin 2012, s. 97.

¹⁴ Z. GOLIŃSKI, *Fulman Marian Leon*, s. 183; G. KAROLEWICZ, *Dzieje*, w: *Katolicki Uniwersytet Lubelski. 90 lat istnienia*, red. G. Kramarek, E. Ziemann, Lublin 2008, s. 11-12, 36.

¹⁵ Z. GOLIŃSKI, *Fulman Marian Leon*, s. 183; J. MAJKA, *Katolickie szkolenie społeczne*, w: *Historia katolicyzmu społecznego*, s. 567, 570-571; J. SKARBK, *Fulman Marian Leon*, s. 89; F. STOPNIAK, *Fulman Marian Leon*, s. 136.

tury Religijnej, katolickie uniwersytety ludowe oraz chrześcijańskie uniwersytety robotnicze, skierowane do niższych warstw społecznych. Włączał świeckich w działalność apostolską poprzez tworzenie struktur powstałej wówczas Akcji Katolickiej. Zwiększył też liczbę bractw i stowarzyszeń kościelnych oraz propagował kult Najświętszego Serca Pana Jezusa. Na zjeździe działaczy społecznych w Lublinie w 1938 roku zasiadł w Komitecie Honorowym. W roku 1939 afiliował seminarium duchowne do Wydziału Teologicznego KUL. Organizował także specjalistyczne kursy dla duchowieństwa i dbał o jego odpowiedni poziom intelektualny. Założył też Związek Kapłanów „Unitas”, skupiający wszystkich księży diecezjalnych. Zdecentralizował sposób rządzenia diecezją, opierając się na dziekanach, a nie, jak dotychczas, na konsystorzu (późniejszej kurii). Popierał także tworzenie nowych chrześcijańskich związków zawodowych¹⁶. Za swoją pracę 9 XI 1931 roku został odznaczony przez prezydenta Ignacego Mościckiego Krzyżem Komandorskim Orderu Odrodzenia Polski z Wielką Wstęgą z Gwiazdą.

Po wybuchu II wojny światowej bp Fulman zaczął prowadzić działania mające na celu podtrzymanie ducha wśród wiernych. 1 IX 1939 roku w godzinach popołudniowych odprawił Mszę św. przy ołtarzu polowym przed katedrą. Kilka dni później lotnictwo niemieckie zbombardowało Lublin, w tym m.in. plac katedralny i katedrę, wskutek czego uszkodzona została jej północna wieża, nawa i fronton, a także spłonęła część okolicznych budowli. Sam biskup 17 listopada został aresztowany wraz z innymi księżmi, a także biskupem pomocniczym Władysławem Goralem i razem z nimi osadzony w więzieniu na Zamku w Lublinie. Powodem był fikcyjny zarzut gromadzenia broni, za co biskup został skazany na karę śmierci, zamienioną jednak na pobyt w obozie Sachsenhausen-Oranienburg, skąd został zwolniony prawdopodobnie wskutek interwencji papieża Piusa XII. Nie uzyskał, niestety, pozwolenia na powrót do Lublina. W latach 1940-1945 był internowany na plebanii w Nowym Sączu, skąd potajemnie kierował diecezją poprzez wikariuszy generalnych: ks. Zygmunta Surdackiego (do 1940 roku) i ks. Józefa Kruszyńskiego (20 XI 1940-24 IX 1945 roku). Pozwolenie na powrót do Lublina otrzymał 10 V 1944 roku, lecz wskutek przesuwania frontu wojennego powrócił tam dopiero 10 lutego następnego roku. Był już jednak bardzo słaby

¹⁶ Z. GOLIŃSKI, *Fulman Marian Leon*, s. 183; E. WALEWANDER, *Fulman Marian Leon*, kol. 758; TENŻE, *Biskup Marian Leon Fulman*, s. 126, 129; J. SKARBK, *Fulman Marian Leon*, s. 89; F. STOPNIAK, *Fulman Marian Leon*, s. 136; CZ. STRZESZEWSKI, *Wpływ katolickiej myśli i działalności społecznej na życie społeczne Polski*, w: *Historia katolicyzmu społecznego*, s. 626; M. RYBA, *Stosunki państwo-Kościół*, s. 63; por. M. NABOŻNY, *Biskup Marian Leon Fulman wobec organizacji kościelnych i stowarzyszeń katolickich w diecezji lubelskiej w świetle „Wiadomości Diecezjalnych Lubelskich” z lat 1918-1945*, w: *Pater ecclesiae lublinensis. Studia w 65. rocznicę śmierci biskupa Mariana Leona Fulmana (1866-1945)*, red. J.R. Marczewski, Lublin 2010, s. 249-292.

i schorowany, dlatego też niedługo potem (18 grudnia) zmarł. Pochowany został w podziemiach katedry lubelskiej¹⁷.

3. BISKUP FULMAN I JEGO RELACJE Z ORGANISTAMI W DIECEZJI LUBELSKIEJ

Popierając organizowanie chrześcijańskich związków zawodowych, bp Fulman życzliwie odniósł się do organistów, którzy pragnęli kontynuować rozpoczętą wcześniej działalność we własnej organizacji. Wybuch I wojny światowej przerwał bowiem tworzący się ruch organistowski na ziemiach polskich, dlatego po jej zakończeniu należało na nowo podjąć inicjatywę organizacyjną. Organiści diecezji lubelskiej jako jedni z pierwszych w odrodzonej Polsce podjęli ku temu odpowiednie kroki. Pod koniec lutego 1919 roku ich przedstawiciele, na czele z Antonim Anusiewiczem z Krasnegostawu (1874-1947), zostali przyjęci na audiencji przez biskupa lubelskiego. W złożonym memoriale proszono m.in. o powołanie komisji złożonej z dwóch księży i dwóch organistów do załatwiania spraw związanych z organistami, ustanowienie przeprowadzania egzaminów organistowskich przed fachową komisją oraz uregulowanie spraw materialnych dla tej grupy pracowników kościelnych. Biskup odniósł się do nich ze zrozumieniem i obiecał spełnić ich postulaty. Z jego pomocą zorganizowano również dwa pierwsze ogólnopolskie zjazdy organistów w Warszawie, w 1919 i 1920 roku¹⁸. Pierwszy z nich odbył się 29 IV 1919 roku. Powołano na nim Związek Zawodowy Organistów pod wezwaniem św. Cecylii. Członkowie Komisji Organizacyjnej Związku zawiadomili listownie o tym fakcie bpa Fulmana oraz prosili go o mianowanie delegata „jako Swego przedstawiciela dla utrzymania łączności między Władzą Duchowną a Związkiem Organistów”¹⁹. W odpowiedzi na te po-

¹⁷ Z. GOLINSKI, *Fulman Marian Leon*, s. 182-183; E. WALEWANDER, *Fulman Marian Leon*, kol. 758; TENŻE, *Biskup Marian Leon Fulman*, s. 123, 125-126, 128-130; J. SKARBK, *Fulman Marian Leon*, s. 89; F. STOPNIAK, *Fulman Marian Leon*, s. 136; I. IHNATOWICZ, A. BIERNAT, *Vademecum do badań nad historią XIX i XX wieku*, wyd. 2. popr. i uzupeł., Warszawa 2003, s. 642. Szerzej o działalności biskupa podczas wojny i tuż po niej zob. J.R. MARCZEWSKI, *Powojenne losy biskupa Mariana Leona Fulmana*, w: *Pater ecclesiae lublinensis*, s. 293-314.

¹⁸ AAL, O organistach (1906-1908, 1919-1927), sygn. Rep. 60 IIa 130, *Pismo organistów dekanatów zamojskiego, krasnostawskiego, tomaszowskiego, hrubieszowskiego i biłgorajskiego do bpa M. L. Fulmana*, b.d. wpłynęło 1 III 1919 roku, nr 945, npg; M. BOCHNIAK, *W służbie Bogu i muzyce. Organiści diecezji lubelskiej w okresie II Rzeczypospolitej*, Lublin 2011, s. 19.

¹⁹ AAL, sygn. Rep. 60 IIa 130, *Pismo Komisji Organizacyjnej Związku Zawodowego Organistów pod wezwaniem Św. Cecylii do bpa M. L. Fulmana z dnia 30 V 1919 r.*, npg.

stulaty poinformowano Komisję, że biskup mianował ks. kan. Floriana Krasuskiego (1875-1952) na swojego przedstawiciela do Związku Organistów. Ten pojechał na zebranie Rady Głównej Związku, mające miejsce w dniach 22-24 lipca tego samego roku w Warszawie. Jednak już 27 listopada ks. Krasuski prosił o zwolnienie z powierzonego mu stanowiska, do czego biskup się przychylił i wyznaczył nowego delegata w osobie księdza Ignacego Cyraskiego (1881-1943), referenta Kurii do spraw społecznych²⁰. Nie ma, niestety, informacji o działalności tego kapłana w sprawach organistowskich, ale wydaje się, że był przedstawicielem w Związku Organistów do 1921 roku. Po pierwszym zjeździe centralnym należało przeprowadzić zjazd diecezjalny, na którym miały być ustalone postulaty miejscowych organistów. Pierwsze takie spotkanie w diecezji lubelskiej odbyło się 5 VI 1919 roku w sali robotników chrześcijańskich kościoła poddominikańskiego w Lublinie²¹. W następnym roku w tym samym miejscu zwołano drugi zjazd organistów diecezji lubelskiej, obradujący w dniach 15-16 IV 1920 roku²². Wydarzenia te odbywały się za zgodą i aprobatą miejscowego ordynariusza, który w ten sposób spełnił obietnice dane przedstawicielom tego środowiska na audycji w początkach odrodzenia państwowości polskiej.

Na łamach „Wiadomości Diecezjalnych Lubelskich” biskup wypowiadał się na temat sytuacji organistów. Już na początku swojej posługi zabronił usuwania ich z posad wraz z nastaniem nowego proboszcza, jednocześnie ustalając trzymiesięczny okres wypowiedzenia pracy²³. Kolejnym krokiem bpa Fulmana w kierunku organistów było powołanie 30 VIII 1921 roku „Diecezjalnej Komisji do spraw muzyki i śpiewu kościelnego”, podlegającej bezpośrednio Kurii Biskupiej

²⁰ Tamże, *Pismo W. Kogłarskiego do Komisji Organizacyjnej Związku Zawodowego Organistów pod wezwaniem św. Cecylii z dnia 1 VII 1919 r.*, nr 1734, npg.; tamże, *Sprawozdanie ks. F. Krasuskiego z obrad Rady Głównej Związku Zawodowego Organistów pod wezwaniem św. Cecylii z dnia 5 VIII 1919 r.*, nr 2368, npg.; tamże, *Pismo ks. F. Krasuskiego do bpa M. L. Fulmana z dnia 27 XI 1919 r.*, nr 3571, npg.; tamże, *Pismo ks. W. Kogłarskiego do ks. F. Krasuskiego z dnia 9 XII 1919 r.*, nr 3571, npg.; tamże, *Pismo ks. W. Kogłarskiego do ks. I. Cyraskiego z dnia 9 XII 1919 r.*, nr 3571, npg.; R. TYRAŁA, *Cecyliński ruch odnowy muzyki kościelnej na ziemiach polskich do 1939 roku*, Kraków 2010, s. 231-232.

²¹ AAL, Materiały ze zjazdu organistów Diecezji Lubelskiej w dniu 5 VI 1919 roku w Lublinie, sygn. Dz IV 3149, *Pismo z Biura Naczelnika Policji Miejskiej Lublina do J. Kowalskiego, organisty kościoła św. Pawła w Lublinie z dnia 3 VI 1919 r.*, nr 7717, k. 1; tamże, *Protokół ze zjazdu organistów diecezji lubelskiej w dniu 5 VI 1919 r.*, k. 4-5; tamże, *Przemówienie A. Anusiewicza na zjeździe w Lublinie w dniu 5 VI 1919 r.*, k. 2-3v; tamże, *Uchwały i wnioski organistów przeprowadzone na zjeździe w dniu 5 VI 1919 r.*, k. 6-7.

²² Tamże, Porządek dzienny zjazdu organistów Diecezji Lubelskiej w dniach 15-16 IV 1920 roku w Lublinie, sygn. Dz IV 3151, *Wzór pisma do delegatów dekanalnych, zawiadamiającego o zjeździe i o jego celu*, Krasnystaw, marzec 1920 roku, k. 1.

²³ M. BOCHNIAK, *W służbie Bogu i muzyce*, s. 20, 31.

w Lublinie. W jej skład weszło czterech księży i czterech organistów. Spośród kapłanów nominacje otrzymali: ks. Włodzimierz Mentzel (1877-1967) – profesor śpiewu w miejscowym seminarium duchownym (z zadaniem zorganizowania Komisji), ks. Feliks Szeleźniak (1869-1944) – proboszcz parafii św. Michała w Lublinie, ks. Ludwik Bernatt (1880-1955) – proboszcz parafii Niemce i ks. Wincenty Klubecki (1863-1934) – proboszcz parafii Abramowice²⁴. Było to nowatorskie posunięcie biskupa, włączające w skład organu kurialnego ludzi świeckich. W tym wypadku byli to organiści, czyli osoby bezpośrednio zainteresowane działaniem powstałej komisji. Na przełomie 1921 i 1922 roku nastąpiła zmiana w strukturach centralnych stowarzyszeń organistowskich, ponieważ w miejsce istniejącego dotychczas Związku Organistów powołano Kolegium Polskich Organistów-Chórmistrzów w Rzeczypospolitej Polskiej. Biskup Fulman zatwierdził oddział Kolegium w Lublinie, a Zarząd Centralny na początku 1922 roku przesłał mu swój statut. Ponadto prosił o mianowanie – zgodnie ze statutem – księdza patrona diecezjalnego dla organistów, a zarazem przewodniczącego „Komisji Diecezjalnej do spraw organistowskich”, mianowanie do niej jeszcze dwóch kapłanów oraz o zgodę na urządzenie 1 kwietnia diecezjalnego zjazdu organistów. Także i tym razem biskup przychylił się do prośb organistów. Przewodniczącym Komisji został ks. Mentzel, a weszli do niej także ks. Szeleźniak i ks. Bernatt²⁵. Dekret powołujący „Komisję do Spraw Organistowskich przy Kurii Biskupiej w Lublinie” został podpisany przez ordynariusza 1 IV 1922 roku. Istnieje ona do czasów obecnych pod nazwą „Archidiecezjalna Komisja do spraw Muzyki Kościelnej”. Utworzona Komisja *de facto* istniała już od roku, jednak dopiero wydany dekret dostosowywał ją do wymogów Statutu Kolegium Organistów. W tym samym dniu biskup podpisał także *Regulamin w sprawie organistów*, do którego projektu osobiście naniósł poprawki, obowiązujący wszystkich organistów oraz proboszczów najpóźniej od 1 czerwca tego roku²⁶. Dwa dni wcześniej, niż plano-

²⁴ AAL, sygn. Rep. 60 IIa 130, *Pisma nominacyjne bpa M.L. Fulmana do księży Włodzimierza Mentzla, Feliksa Szeleźniaka, Ludwika Bernatta i Wincentego Klubeckiego z dnia 30 VIII 1921 r.*, nr 2417, npg.; R. TYRAŁA, *Cecyliański ruch*, s. 232.

²⁵ AAL, sygn. Rep. 60 IIa 130, *Pismo Zarządu Centralnego Kolegium Polskich Organistów-Chórmistrzów w Rzeczypospolitej Polskiej w Warszawie do biskupa M. L. Fulmana z dnia 8 II 1922 r.*, nr 110, npg.; tamże, *Pismo Kurii Diecezjalnej Lubelskiej do Centralnego Zarządu Kolegium Polskich Organistów-Chórmistrzów w Warszawie z dnia 18 II 1922 r.*, nr 626, npg.; tamże, *Pismo Kurii Diecezjalnej Lubelskiej do Zarządu Polskich Organistów-Chórmistrzów w Warszawie z dnia 24 III 1922 r.*, nr 1006, npg.; R. TYRAŁA, *Cecyliański ruch*, s. 233.

²⁶ AAL, sygn. Rep. 60 IIa 130, *Regulamin w sprawie organistów*, mps, npg.; R. TYRAŁA, *Cecyliański ruch*, s. 233; M. BOCHNIAK, *W służbie Bogu i muzyce*, s. 20, 44; T. LISIECKI, *Biskup Marian Leon Fulman jako inspirator odnowy muzyki religijnej w diecezji lubelskiej*, w: *Pater ecclesiae lublinensis*, s. 241-243.

wano, tj. 30 marca tego roku, odbył się w Lublinie kolejny zjazd diecezjalny organistów. Wybrano na nim Zarząd Diecezjalny lubelskiego Kolegium Organistów w składzie: przewodniczący – Wit Tyszkowski (1888-1945), organista z katedry lubelskiej, zastępca – Piotr Podobiński z Frampola, sekretarz – Michał Pecyk (1869-1962) z kościoła św. Pawła w Lublinie, skarbnik – Józef Frąckiewicz (1887-1964) z Dysa, wizytator – Antoni Anusiewicz z Krasnegostawu, zastępcy wizytatora – Józef Zalewski (1882-1957) z Zakrzówka oraz Jan Maliszewski (1894-1961) ze Starego Zamościa. Po zasięgnięciu u ks. Mentzla opinii o wybranych organistach, biskup 12 maja zatwierdził skład Zarządu na 3-letnią kadencję²⁷. Aprobując powstałe struktury i sposoby działalności (np. wizytacje parafii przez członków Zarządu Kolegium), organiści podkreślali, że wsparcie biskupa zapewniało im skuteczność działania²⁸. Na początku 1925 roku na nową kadencję do Komisji zatwierdzeni zostali księża: W. Mentzel, F. Szeleźniak, Edward Nowosielski (1873-1948) i Stanisław Witkowski (1887-1948)²⁹.

W tym samym roku biskup wyraził się z uznaniem na temat pomysłu wydawania własnego organu prasowego przez organistów w diecezji i wysłał im swoje błogosławieństwo dla tego dzieła³⁰. Na łamach ogólnodiecezjalnego pisma biskup poruszył też zagadnienie śpiewu wiernych, którego poziom nie był wówczas najlepszy. Już w 1921 roku napisał na ten temat artykuł. W organistach widział ludzi, którzy mogliby naprawić dostrzeżone braki³¹. Pewnym oddźwiękiem na przeciwdziałanie zaistniałej sytuacji była troska o istnienie w parafiach chórów kościelnych, które dbałyby o poprawnie wykonywany śpiew. Nawoływał więc do ich zakładania, a także troszczył się o stworzenie odpowiednich warunków do

²⁷ AAL, sygn. Rep. 60 IIa 130, *Pismo Zarządu Centralnego Kolegium Polskich Organistów-Chórmistrzów w Rzeczypospolitej Polskiej do Kurii Diecezjalnej w Lublinie z dnia 11 IV 1922 r.*, l. 255, npg.; tamże, *Pismo ks. W. Mentzla do Kurii Diecezjalnej w Lublinie z dnia 29 IV 1922 r.*, nr 1435, npg.; tamże, *Pismo Kurii Diecezjalnej Lubelskiej do Zarządu Centralnego Kolegium Polskich Organistów-Chórmistrzów w Warszawie z dnia 12 V 1922 r.*, nr 1435, npg.

²⁸ M. BOCHNIAK, *W służbie Bogu i muzyce*, s. 30.

²⁹ AAL, sygn. Rep. 60 IIa 130, *Pismo ks. W. Mentzla do bpa M. L. Fulmana z dnia 13 I 1925 r.*, nr 5, npg.; R. Tyrała, *Cecyliński ruch*, s. 234.

³⁰ AAL, sygn. Rep. 60 IIa 130, *Pismo ks. W. Mentzla i W. Tyszkowskiego do bpa M. L. Fulmana z dnia 19 V 1925 r.*, npg.; tamże, *Błogosławieństwo biskupa z dnia 20 V 1925 r.*, nr 1370, mps, npg.; M.L. FULMAN, *Do Szanownej Redakcji „Kroniki Muzycznej” w Lublinie, Lublin, 20 V 1925 r.*, „Kronika Muzyczna Organistów Diecezji Lubelskiej” 1(1925), nr 1, s. 2-3 (druk poprzedniego pisma); M. BOCHNIAK, *W służbie Bogu i muzyce*, s. 138; R. TYRAŁA, *Cecyliński ruch*, s. 234.

³¹ M. BOCHNIAK, *W służbie Bogu i muzyce*, s. 99, 101. Szerzej na ten temat: T. LISIECKI, *Biskup Marian Leon Fulman*, s. 236-239.

prowadzenia prób tych zespołów³². Jednym ze sposobów podnoszenia ich kwalifikacji oraz stwarzania możliwości publicznych występów było organizowanie dekanalnych konkursów dla tych zespołów. Przejawem zainteresowania biskupa tymi wydarzeniami było np. ufundowanie przez niego I nagrody w konkursie chórów, jaki odbył się 25 I 1931 roku w Lubartowie³³. 15 maja tego roku biskup zatwierdził Związek Chórów Kościelnych im. Grzegorza Wielkiego Diecezji Lubelskiej. Było to stowarzyszenie śpiewacze z centralą w Lublinie, skupiające chóry parafialne z terenu diecezji. W 1935 roku, przy okazji dostosowania jego Statutu do nowych przepisów państwowych, zmienił nazwę na Stowarzyszenie Chórów Kościelnych im. św. Grzegorza Wielkiego³⁴. W dniach 29-30 VI 1935 roku odbył się w Lublinie Kongres Chórów Kościelnych Diecezji Lubelskiej, rozpoczęty sumą odprawioną przez pasterza diecezji w katedrze o godz. 11.00. Biskup na jego zakończenie przemówił także do zgromadzonych chórzystów. Na późniejszej audyencji, udzielonej komitetowi organizacyjnemu tego wydarzenia, wyraził on swoje zadowolenie z przebiegu Kongresu³⁵. Biskup Fulman celebrował także Msze św. na zakończenie dorocznych rekolekcji organistowskich. Tak było np. w 1927 i 1936 roku³⁶.

Organiści znający osobiście bpa Fulmana wspominali, że był on melomanem i miał dobrą orientację w dziedzinie muzyki. Troszczył się o rozwój łacińskiego śpiewu liturgicznego, a także polskiego, ludowego. Zwracał uwagę, by chorał gregoriański – uważany wówczas za jedyny śpiew liturgiczny – był wykonywany nie tylko przez chóry, ale także wiernych, w tym młodzież³⁷. Z tych powodów pilnował odpowiedniego wykształcenia i formacji duchowej organistów, którzy mieli nad tym czuwać w kościołach diecezji lubelskiej³⁸. Organiści, którzy czuli się pokrzywdzeni nieprzestrzeganiem przez niektórych proboszczów wprowadzonego *Regulaminu*, wysyłali w tej sprawie pisma do biskupa, a ten nakazywał wówczas proboszczom wyrównanie wszelkich krzywd w stosunku do swoich

³² M. BOCHNIAK, *W służbie Bogu i muzyce*, s. 105-106; T. LISIECKI, *Biskup Marian Leon Fulman*, s. 239-241.

³³ Tamże, s. 111.

³⁴ AAL, Akta założenia Stowarzyszenia Chórów Kościelnych w Lublinie (1935), sygn. Rep. 61 IX.40, *Pismo biskupa M. L. Fulmana do Urzędu Wojewódzkiego w Lublinie z dnia 25 IV 1935 r.*, nr 1279, npg.; R. TYRAŁA, *Cecyliański ruch*, s. 234-236; M. BOCHNIAK, *W służbie Bogu i muzyce*, s. 114; T. LISIECKI, *Biskup Marian Leon Fulman*, s. 241.

³⁵ R. TYRAŁA, *Cecyliański ruch*, s. 236-237; M. BOCHNIAK, *W służbie Bogu i muzyce*, s. 118-120; T. LISIECKI, *Biskup Marian Leon Fulman*, s. 247.

³⁶ M. BOCHNIAK, *W służbie Bogu i muzyce*, s. 85-86.

³⁷ Z. GOLIŃSKI, *Fulman Marian Leon*, s. 183; W. POŚPIECH, *Z dziejów religijnej kultury muzycznej Lublina w latach 1918-1939*, Lublin 1986, s. 11-112, mps, zbiory własne autora.

³⁸ T. LISIECKI, *Biskup Marian Leon Fulman*, s. 243-245.

pracowników³⁹. W 1929 roku bp Fulman stanął w obronie utrzymania dotychczasowych przepisów w sprawie otrzymywania przez organistów dochodów za wypisy kancelaryjne. Dzięki jego postawie organiści utrzymali dochody z tego tytułu⁴⁰. Ordynariusz podsunął także pomysł, by organiści zakupili w Lublinie bądź w okolicy działkę, na której mógłby powstać dom dla organistów-emerytów. W 1937 roku zakupiono taką 4-morgową działkę pod Lublinem, ale z powodu braku funduszy na budowę w roku 1939 zasadzono tam 254 drzewka owocowe⁴¹. Organiści interweniowali u biskupa także w sprawach poprawy ich warunków mieszkaniowych, lecz wydaje się, że pozytywne zakończenie tej sprawy przerwał wybuch wojny⁴². Dzięki tej jego postawie bp Fulman jawił się jako rzeczywisty obrońca organistów, za co byli mu wdzięczni. Wyrazem tego może być depesza hołdownicza, nadesłana przez organistów z dekanatu tyszowieckiego:

Zebrani organiści dekanatu Tyszowieckiego w Nabrożu ślą Waszej Excelencji wyrazy najgłębszej czci synowskiego przywiązania oraz pozwalają sobie złożyć życzenia, aby Bóg najwyższy raczył zachować Waszą Excelencję jak najdłużej dla dobra naszej diecezji oraz proszą pokornie o udzielenie im z rąk najdosłojniejszego Pasterza swego błogosławieństwa. – Antoni Chojnacki, Jan Mroziewicz, Józef Jurkiewicz, Gustaw Kołodyński, Jan Mielniczuk, Julian Krawczyński, Stanisław Krasowski⁴³.

W odpowiedzi, na ręce tamtejszego dziekana, biskup nadesłał pismo takiej treści:

Wielebny ks. Dziekan zechce oświadczyć PP. Organistom, zebranych w dniu 18 maja w Nabrożu, że im serdecznie dziękuję za nadesłaną depeszę hołdowniczą i życzę, aby swą pocziwą pracą przyczyniali się do rozwoju śpiewu liturgicznego oraz śpiewu religijnego polskiego w naszych świątyniach ku podniesieniu pobożności wśród ludu wiernego i pożytkowi Ojczyzny. Jednocześnie przesyłamy PP. Organistom dekanatu Tyszowieckiego swe pasterskie błogosławieństwo tak dla ich pracy, jak i ich rodzin. (-) + Marjan Leon Bp⁴⁴.

Podobnymi gestami i swoją postawą biskup potrafił zjednać sobie organistów pracujących dla dobra parafii i całej diecezji lubelskiej.

³⁹ W Archiwum Archidiecezjalnym Lubelskim zachowała się na ten temat korespondencja między biskupem, organistami i proboszczami.

⁴⁰ M. BOCHNIAK, *W służbie Bogu i muzyce*, s. 67.

⁴¹ Tamże, s. 83.

⁴² Tamże, s. 80-81.

⁴³ AAL, sygn. Rep. 60 IIa 130, *Pismo od organistów z dekanatu tyszowieckiego do bpa M. L. Fulmana z dnia 19 V 1922 r.*, npg.

⁴⁴ Tamże, *Pismo bpa M. L. Fulmana do dziekana w Nabrożu z dnia 7 VI 1922 r.*, nr 1707, npg.

Pół roku po śmierci bpa Mariana Leona Fulmana jego następcą został ks. Stefan Wyszyński (1901-1981), pochodzący, jak poprzednik, również z diecezji włocławskiej (przemianowanej z kujawsko-kaliskiej, do której należał ks. Fulman). Znakomicie kontynuował dzieło swojego poprzednika, także jeśli chodzi o organistów. Jak mało kto rozumiał potrzeby ich środowiska, ponieważ sam wychował się w rodzinie jednego z nich – ojciec nowego biskupa był parafialnym organistą⁴⁵. Kolejni jego następcy, bp Piotr Kałwa (1893-1974) i bp Bolesław Pylak (ur. 1921) również wydawali odpowiednie zarządzenia dotyczące organistów, dzięki czemu praca rozpoczęta za aprobatą bpa Mariana Leona Fulmana była kontynuowana nieprzerwanie w diecezji lubelskiej i trwa nadal w archidiecezji.

BIBLIOGRAFIA

Źródła archiwalne

Archiwum Archidiecezjalne Lubelskie

- Dz IV 3149, Materiały ze zjazdu organistów Diecezji Lubelskiej w dniu 5 VI 1919 roku w Lublinie.
Dz IV 3151, Porządek dzienny zjazdu organistów Diecezji Lubelskiej w dniach 15-16 IV 1920 roku w Lublinie.
Dz IV 3160, Korespondencja Diecezjalnej Komisji d/s Organistowskich w Lublinie 1942-1944.
Rep. 60 IIa 130, O organistach (1906-1908, 1919-1927).
Rep. 61 IX.40, Akta założenia Stowarzyszenia Chórów Kościelnych w Lublinie (1935).

Opracowania

- Bender R., *Chrześcijańska myśl i działalność społeczna w zaborze rosyjskim w latach 1865-1918*, w: *Historia katolicyzmu społecznego w Polsce 1832-1939*, red. Cz. Strzeszewski, R. Bender, K. Turowski, Warszawa 1981, s. 203-256.
Bochniak M., *W służbie Bogu i muzyce. Organiści diecezji lubelskiej w okresie II Rzeczypospolitej*, Lublin 2011.
Fulman M.L., *Do Szanownej Redakcji „Kroniki Muzycznej” w Lublinie, Lublin, 20 V 1925 r.*, „Kronika Muzyczna Organistów Diecezji Lubelskiej” 1(1925), nr 1, s. 2-3.
Gajewski S., *Spółeczna działalność duchowieństwa w Królestwie Polskim 1905-1914*, Lublin 1990.
Gajewski S., *Związek zawodowy organistów w Królestwie Polskim*, „Roczniki Humanistyczne” 31(1983), z. 2, s. 213-222.
Goliński Z., *Fulman Marian Leon*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. VII, red. K. Lepszy i in., Kraków 1948-1958, s. 181-183.

⁴⁵ Por. G. MISIURA, *Organista Stanisław Wyszyński (1876-1970)*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 104(2015), s. 203-224.

- Ihnatowicz I., Biernat A., *Vademecum do badań nad historią XIX i XX wieku*, wyd. 2. popr. i uzupełn., Warszawa 2003.
- Karolewicz G., *Dzieje*, w: *Katolicki Uniwersytet Lubelski. 90 lat istnienia*, red. G. Kramarek, E. Ziemann, Lublin 2008, s. 9-39.
- Lisiecki T., *Biskup Marian Leon Fulman jako inspirator odnowy muzyki religijnej w diecezji lubelskiej*, w: *Pater ecclesiae lublinensis. Studia w 65. rocznicę śmierci biskupa Mariana Leona Fulmana (1866-1945)*, Lublin 2010, s. 235-248.
- Majka J., *Katolickie szkolenie społeczne*, w: *Historia katolicyzmu społecznego w Polsce 1832-1939*, red. Cz. Strzeszewski, R. Bender, K. Turowski, Warszawa 1981, s. 537-552.
- Marczewski J. R., *Powojenne losy biskupa Mariana Leona Fulmana*, w: *Pater ecclesiae lublinensis. Studia w 65. rocznicę śmierci biskupa Mariana Leona Fulmana (1866-1945)*, Lublin 2010, s. 293-314.
- Misiura G., *Organista Stanisław Wyszyński (1876-1970)*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 104(2015), s. 203-224.
- Nabożny M., *Biskup Marian Leon Fulman wobec organizacji kościelnych i stowarzyszeń katolickich w diecezji lubelskiej w świetle „Wiadomości Diecezjalnych Lubelskich” z lat 1918-1945*, w: *Pater ecclesiae lublinensis. Studia w 65. rocznicę śmierci biskupa Mariana Leona Fulmana (1866-1945)*, Lublin 2010, s. 249-292.
- Pośpiech W., *Z dziejów religijnej kultury muzycznej Lublina w latach 1918-1939*, Lublin 1986, mps.
- Prejs R., *Administracja diecezjalna w Królestwie Polskim 1864-1918. Studium prozopograficzne*, Lublin 2012.
- Ryba M., *Stosunki państwo-Kościół w województwie lubelskim 1918-1939*, Lublin 2016.
- Skarbek J., *Fulman Marian Leon*, w: *Słownik biograficzny miasta Lublina*, red. T. Radzik, J. Skarbek, A.A. Witusik, Lublin 1993, s. 88-89.
- Stopniak F., *Fulman Marian Leon*, w: *Słownik biograficzny katolicyzmu społecznego w Polsce A-J*, red. R. Bender i in., Lublin 1994, s. 135-136.
- Strzeszewski Cz., *Wpływ katolickiej myśli i działalności społecznej na życie społeczne Polski*, w: *Historia katolicyzmu społecznego w Polsce 1832-1939*, red. Cz. Strzeszewski, R. Bender, K. Turowski, Warszawa 1981, s. 593-633.
- Tyrała R., *Cecyliański ruch odnowy muzyki kościelnej na ziemiach polskich do 1939 roku*, Kraków 2010.
- Walewander E., *Biskup Marian Leon Fulman (1866-1945) – życie i dzieło*, w: *Biskup lubelski Marian Leon Fulman. Pedagog trudnych lat*, red. E. Walewander, Lublin 2010, s. 123-130.
- Walewander E., *Fulman Marian Leon*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. V, red. L. Bieńkowski i in., Lublin 1989, kol. 757-758.
- Wilk S., *Episkopat Kościoła katolickiego w Polsce w latach 1918-1939*, Warszawa 1992.
- Wykaz pieniędzy wniesionych przez członków Stowarzyszenia i prenumeratorów „Śpiewu Kościelnego” od czasu istnienia Stowarzyszenia do dnia 1 lipca 1908 roku włącznie*, „Śpiew Kościelny” 14(1908), nr 13-14, s. 257-270.

“I ALWAYS WANTED YOUR GOOD”.
BISHOP MARIAN LEON FULMAN
AS A COMMUNITY WORKER AND THE PROMOTER
OF THE INTEGRATION OF ORGANISTS’ COMMUNITY
IN THE LUBLIN DIOCESE

Abstract. The article presents the relations between bishop Marian Leon Fulman and the organists from the Lublin diocese in the years 1918-1945. It was the period of the community’s rebirth in independent Poland. In order to understand the open-minded attitude of the bishop, one should pay attention to his previous social activity, discussed in the first part of the article. The second part presents the bishop’s actions for the sake of the organists. It is important to show the emergence of organists’ organization, the curia, and the organists’ representatives in the diocese community.

Key words: bishop Marian Leon Fulman; organists; Lublin diocese; Board of Organists; Committee for Organist Matters.

Translated by Hubert Kowalewski